

Tikros ir netikros sienos

Šiemet sukanka dvidešimt metų nuo Berlyno sienos griuvimo. Ne veltui sakome – nuo griuvimo. Ne griovimo – šis žodis įkūnytų tokį tarsi prievartinį, pašalinės jėgos inspiruotą, taigi dirbtinį veiksma. Berlyno siena griuvo, nebeišlaikydama prievartinio tautų padalijimo naštos. Griuvo, kaip kada nors griūva visi totalitarinių režimų simboliai. Atrodę tokie tvirti ir nepajudinami. Įkūniję neperžengiamą ribą. Laukinę atskirtį. Laisvę ir nelaisvę. Laisvo ir nelaisvo žmogaus mentaliteto skirtumus.

Siena griuvo, ir trupantys jos blokai įkvėpė viltį, kad sutrupėjo ir kitos skaudžios, beveik fiziškai materializuotos sienos – mąstymo, požiūrių, mentaliteto skirtumų sienos.

Deja, pasirodo, kad netgi po dvidešimties metų siena niekur nedingo. Daugelio europiečių galvose ji iki šiolei tebestovi. Siejama su buvusiais stereotipais, su įsivaizdavimais, su išankstine nuomone – kad tie, iš Rytų, buvę už ribos, yra ne tokie, ne mūsų, svetimi. O pasak tyrimų, dešimt procentų vokiečių šiandien trokšta, kad toji Berlyno siena tebestovėtų. Tai jiems susiję su socialiniu saugumu, pastoviu darbu, atlyginimu. Turbūt nereikia spėlioti, kurie vokiečiai taip mano : buvusios VDR piliečiai ar Vakarų Vokietijos gyventojai. Tačiau kiek procentų yra tebemanančių, kad tie, iš už sienos – kiti, svetimi?.. Dešimt?.. Manau, kur kas daugiau. Ir čia nesvarbu, ar tai rytiečių, ar vakariečių nuomonė. Tai abiejų pusių nuomonė.

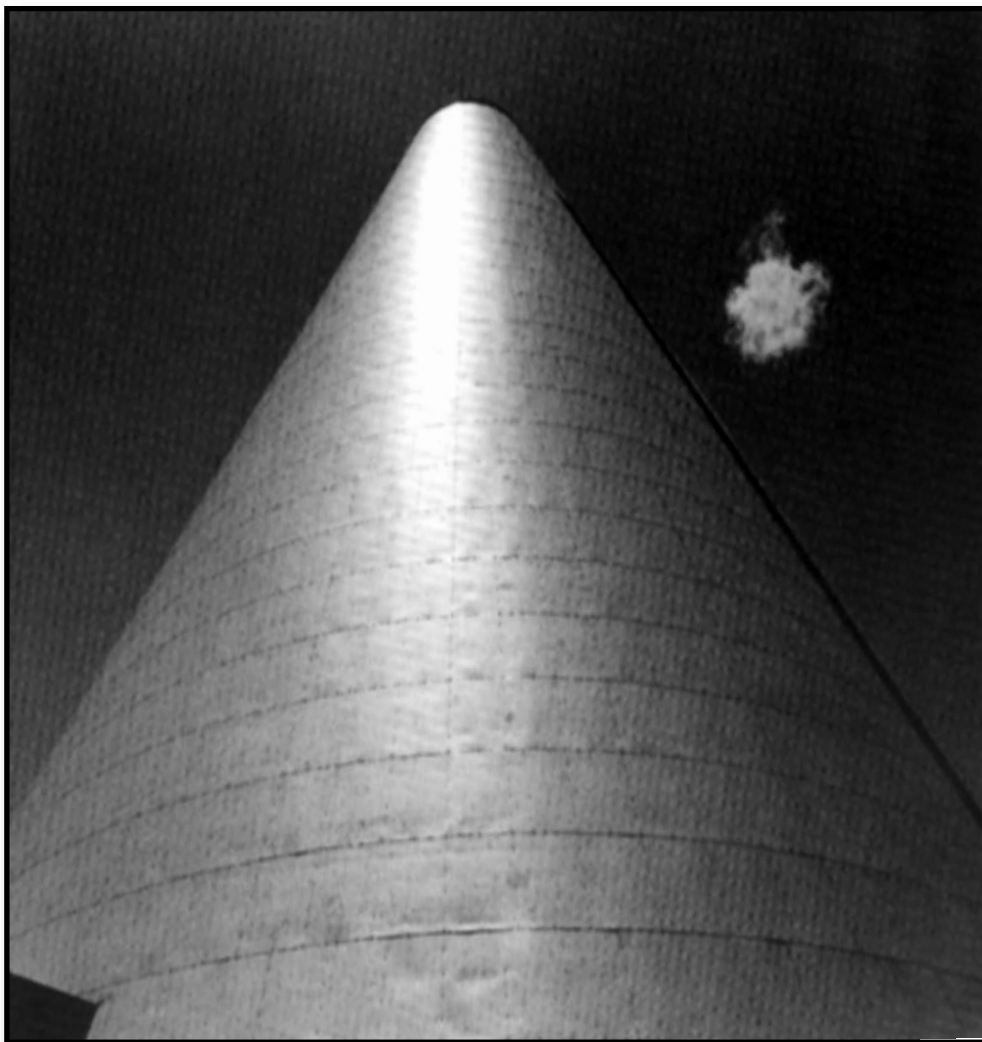
Taigi siena anaip tol nėra toks paprastas simbolis. Jos taip lengvai nesugriausi. Ji aiškiai liudija, kad pirmiausia reikia griauti mentalitete įtvirtintas sienas, ir šiam procesui reikia kur kas daugiau fizinių ir dvasinių pastangų, nei pastvėrus kūjį, išversti išklabinatą gelžbetonio bloką.

Ko iš to galėtų pasimokyti Lietuva?

Juk ir pas mus labai aktualūs sienų klausimai. Ne tik politiniai, siejami su valstybės sienų apsauga, su nelegaliais imigrantais, kontrabanda ir panašiai. Siena lietuvių mentalitete pakankamai gerai įsitvirtinusi – ne tik kaip savotiškas gynybinis elementas (sveiko proto ir nacionalinio išdidumo vedamas, lietuvis neretai sugeba nepasiduoti „blogai” įtakai), tačiau ir kaip bastionas, nepraleidžiantis teigiamų dalykų, blokuojantis idėjas, neatviras pasauliui ir neimlus. Sienas ir sienes mes neretai linkę statyti patys, kaip asmeninės atskirties zonas (prisiminkime amžinus politikų ir valdininkų skandalus dėl nelegaliai pastatytų tvorų, apsitvertų valstybinių teritorijų – paežerių, miško, regioninių parkų ir pan.). Tačiau ar tai mus praturtina?.. Ar tai paverčia Lietuvą – pagaliau ir tuos pačius atsitvėrusius tvoromis politikus – saugesniais?.. Išmintingesniais?.. Tokios materializuotos sąmonės ir mąstysenos sienos būdingos ne tik politikams.

Berlyno sieną reikia griauti kasdien. Ir neturėti iliuzijų, kad jos – kad ir tuoj pat, už dienos – nepakeis nauja, kitu pavadinimu, įkūnijanti naują atskirtį, naujas „savų” ir „svetimų” teritorijas, naujas ribas. Ir tam ryžtis gali ne kiekvienas, nes liks nesuprastas tų, kuriems patogų gyventi padalintose teritorijose. Tačiau tokiame ryžtui inspiruoja kaip žmogaus gyvenimo pasirinkimas suvokta ir įsisąmoninta laisvė. O kai pasirenkama laisvė, pasirenkamas horizontas, kurio neužstoja tvorelės ir sienos.

Petras Uola

Algimantas Kezys. Didžioji Ramzio II menė. Expo '86. Vankuveris, Kanada.

* * *

mano gentis

ak mano gentis

ji niekada nesusivienys
nesusikibs rankomis
ir niekada nesuklaups
aplink kraujo lašą
neišsiaiškinusi neįsitikinusi
kieno jis yra
šiam ar anam
mums ar aniems priklauso

mūsų gentis
ak mūsų gentis
po nesileidžiančia
nesantaikos saule

Justinas Marcinkevičius

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas: R. Kezio albumas
- Eglės Paulinos Pukytės knyga „Netikras zuikis”
- A. Girdzijauskaitė apie K. Hamsunui skirtą konferenciją

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

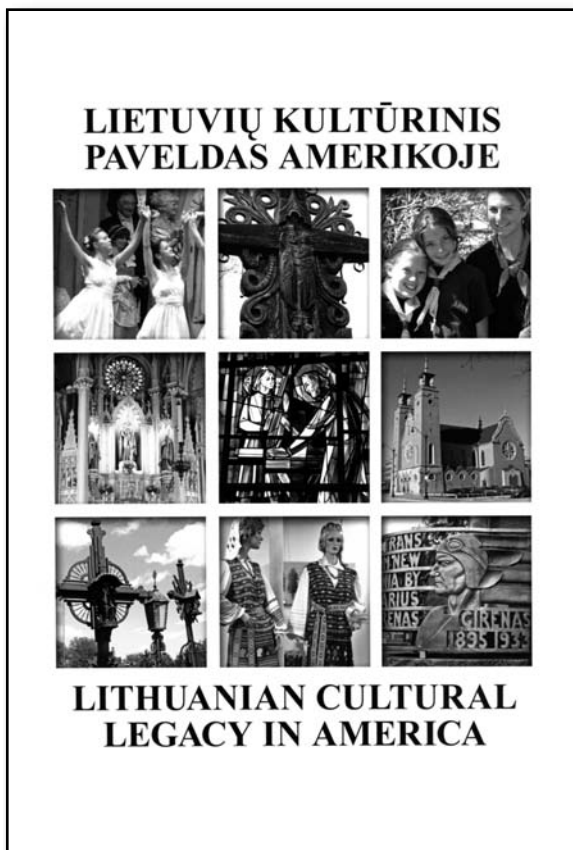
- 1–as psl. Petras Uola. Tikros ir netikros sienos.
- 2–as psl. S. Vėlavičienė. Trys ryškūs lietuvių gyvenimo Amerikoje atšvaitai.
- 3–as psl. Renata Šerelytė. Siena, kuri išliko.
- 4–as psl. Julius Šalkauskas. 1863 m. sukilimo atgarsiai.
- 5–as psl. Lidija Šimkutė. Poetinis Druskininkų ruduo.
- 6–as psl. „Draugo” bendraamžiai. „Šaltinis”.
- 7–as psl. Kokio Vilniaus ir Lietuvos įvaizdžio mes norime.

Trys ryškūs lietuvių gyvenimo Amerikoje atšvaitai

SILVIJA VĖLAVIČIENĖ

(Pabaiga. Pradžia 2009 11 07 „Kultūroje“)

Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje

Amerikos lietuvių kultūros taryba Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui paruošė puošnų fotografijų albumą. Iš trijų aptariamųjų knygų tik ši yra spausdinta JAV. Atsakingasis redaktorius ir didžiosios dalies specialiai šiam leidiniui padarytų nuotraukų autorius yra Algis Lukas. Įspūdinga didelio formato, puikios poligrafinės kokybės knyga iš pirmo žvilgsnio sudaro vientiso ir rimto leidinio įspūdį. Apžvalginius kiekvienos dalies straipsnius rašė mokslininkai Ramūnas Kondratas, Romualdas Kriaučiūnas, Milda B. Richardson, pats leidinio sudarytojas bei redaktorius Algis Lukas, kiti žinomi bendruomenės nariai – buvusi „Draugo“ redaktorė Danutė Bindokienė, kunigas Antanas Saulaitis, o apie Lietuvos ambasadą JAV – ambasadorius Audrius Brūzga. Būtent šis tekstas, matyt, iš pagarbos svarbiai Lietuvos valstybės įstaigai patalpintas tuoj po istorinės apžvalgos „Lietuviai Amerikoje“. Toks vietos parinkimas skatina suabejoti turinio ir iliustracijų dėstymo tvarkos pagrįstumu, nes Lietuvos Respublikos pasiuntinybė JAV įkurta tik 1992 metais, taip pat pasvarstyti, ar ši kad ir labai svarbi įstaiga yra lietuvių kultūrinio paveldo Amerikoje objektas. Savo abejones dėl sąvokos „kultūros paveldas“ vartojimo ir leidinio sandaros bei turinio straipsnyje apie aptariamąją knygą išsakė ir Raimundas M. Lapas („Draugas“, šeštadieninis kultūros priedas, 2009, liepos 19). Galima iš dalies pritarti recenzento mintims, tačiau vargu ar verta taip kritiškai vertinti albumą, kuris nepretenduoja būti akademinio leidiniu. Tokį parengti šiuo metu, kai intelektualinės pajėgos mažėja, požiūris į bendruomeninę veiklą silpsta, būtų nepaprastai sunku.

Albumas skirtas plačiajai visuomenei tiek išeivijoje, tiek ir Lietuvoje. Ir jaunajai išeivijos kartai, ir trečiosios bangos atstovams, ir Lietuvos skaitytojams jis suteiks daug žinių, o menkai susipažinusius su JAV lietuvių gyvenimo istorija ir nustebins ypatinga gausa prasmingų lietuviybės ženklų, išsimėčiusių bekrasėse naująja tėvyne tapusios valstybės platumose. Meniškos lietuviškų bažnyčių, vienuolynų, kultūros centrų pastatų nuotraukos, įspūdingi lietuvių dailininkų darbai – skulptū-

rų, vitražų, interjero detalių, lietuviškų kapinių paminklų – vaizdai suformuos įspūdį apie atkaklias ir vaisingas mūsų tautiečių pastangas saugoti ir puoselėti lietuviybę. Tačiau vartant leidinį kartais susidaro įspūdis, jog rengėjai per menkai pasinaudojo tuo, kas jau iki jų buvo padaryta. Gal pati didžiausia bėda yra ta, kad užsimota viename leidinyje aprėpti viską, o tai neišėjo į naudą. Ne veltui dabar sulaukiama nemažai priekaištų dėl atrankos principų ar spragų, kai skaitytojai pasigenda vieno ar kito svarbaus objekto, kuriam albume neatsirado vietos. Pravartu pasvarstyti, ar nederėjo rengti atskirų albumų, panašių į aptariamąjį, skirtų bažnyčioms, vienuolynams, kultūros centrams. Dabar bažnyčių istorija ir architektūra pristatoma šiek tiek padrikai, įvadiniai tekstai trumpi, nesuteikiantys reikiamos informacijos, nuotraukose dominuoja pastatai, o vidaus interjero mažo formato nuotraukos ne visada išryškina kūrinių grožį ir originalumą. Lyg ir užmirštama, kad būtent išeivijos dailininkų sakraliniam menui pažinti turime puikų, profesionaliai parengtą Beatrichės Kleizaitės Vasaris albumą „Lietuvių dailininkų darbai Šiaurės Amerikos šventovėse“ (Vilnius, 2004). Daug vertingų žinių apie senuosius, daugeliu atvejų iš kitataučių įgytus bažnyčių pastatus yra A. Luko įvadiniam straipsnyje minima W. Wolkovich-Valkavičiaus enciklopediniam žinynui prilygstančiame leidinyje anglų kalba „Lithuanian Religious Life in America“ (T.1–3. Nordwood, 1991–1998). Kažkodėl šis nepaprastai svarbus veiklas nenurodytas literatūros šaltinių sąrašė. Jame terandame ir tik vieną lietuvių parapiją skirtą knygą – A. Kučo „Shenandoah lietuvių šv. Jurgio parapija“ (New York, 1968), nors panašaus pobūdžio kitoms lietuvių šventovėms skirtų leidinių tiek lietuvių, tiek ir anglų kalba išeivijoje išleista daugybė – daugiau nei šimtas knygų. Daugiausia tai yra įvairių lietuviškų parapijų sukaktims paminėti skirti leidiniai, kuriuose pateikiama daug naudingų žinių. Gal būtų tikėtina nurodyti juos šaltinių sąrašė, idant atidesnis skaitytojas turėtų galimybę rasti ji sudominusią informaciją.

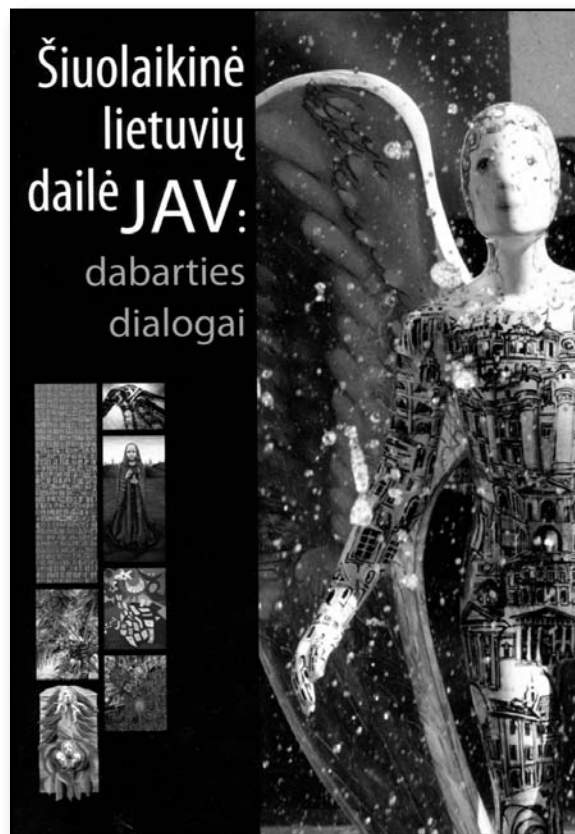
Šaltinių sąrašui rastume ir daugiau priekaištų. Jei jame nurodomi tik tie leidiniai, kuriais sudarytojai ir redaktoriai naudojos, tai patvirtintų jau anksčiau išsakytą teiginį, kad už jų akiračio liko daugybė svarbių knygų. Pakaktų paminėti atskirus leidinius apie Lietuvių tautines kapines Čikagoje, Amerikos lietuvių kultūros archyvą (ALKA), Balzeko lietuvių kultūros muziejų, nes leidinyje apie šiuos, o ir kitus svarbius objektus pateikiama labai jau nedaug žinių. Algio Luko parašytame leidinio įvade teigiama, kad: „Atrenkant bažnyčias ir kitus pastatus, ribotasi tik šiuo metu tebestovinčiais ar veikiančiais. Gal ne visi jie jau yra lietuvių rankose ir dabar tarnauja kitiems, tačiau jie priklauso lietuvių kultūriniam palikimui šiame krašte“. Todėl sunku suprasti, kodėl leidinyje neatspindėtas prieš keletą metų prarastas labai svarbus Niujorko kultūros centras, turėjęs simbolinį „Židinio“ pavadinimą. Būtent čia nuo pat įkūrimo 1969 trisdešimt penkerius metus buvo puoselėjama ryški kultūrinė veikla, šalia buvo 1976 įkurta Adomo Galdiko galerija, įspūdinga Vytauto Kazimiero Jonyno kūriniais išpuošta koplyčia, gretimuose pastatuose daugybę metų veikė „Darbininko“ redakcija ir Tėvų pranciškonų spaustuvė, praturtinusi lietuvių išeivijos spaudos aruodą šimtais vertingų leidinių. Skaudi ir pamokanti šio svarbaus kultūros židinio praradimo istorija, apie kurią tiek daug rašyta ir išeivijos, ir Lietuvos spaudoje, galėjo būti iliustruota šiandienine jau ne lietuviams priklausančių pastatų nuotrauka, greta parodant, kaip ši vieta atrodė jos klestėjimo laikais. Toks palyginimas būtų labai pravertęs kaip akivaizdi skaudžių praradimų ir neišvengiamų pasikeitimų iliustracija.

Būtent Niujorko „Kultūros židinio“ istorija leidžia suabejoti ir leidinio skyrelio „Nekilnojamas menas“ pavadinimu. Terminas „nekilnojamas kultūros paveldas“ paprastai vartojamas tais atvejais, kai turimi galvoje pastatai, tačiau jų interjerą puošiantys meno kūriniai gali būti ir yra

kilnojami. Geriausias pavyzdys būtų Tėvų pranciškonų iš jau minėto Niujorko „Kultūros židinio“ po jo uždarymo į Lietuvą pargabenti meno kūriniai. Juos ketinama eksponuoti Klaipėdoje planuojamame statyti Tėvų pranciškonų kultūros centre. Panašių pavyzdžių apie meno kūrinių perkėlimus yra begalės. Keistoka ir šiame leidinio skyrelyje talpinamų meno kūrinių atranka. Pradėta nuo kitataučių bažnyčias puošiančių lietuvių menininkų darbų, kurie yra menkliau žinomi, nei esantys lietuviškose, tačiau talpinamos ir ALK’oje saugomų Vytauto Kašubos Lietuvos Didžiųjų Kunigaikščių bareljefų nuotraukos. Tai yra muziejaus eksponatai ir tikrai negalėtų būti įvardijami kaip nekilnojamojo meno objektas.

Nuoširdžiam albumo sudarytojų norui pateikti kuo platesnį lietuvių kultūrinio paveldo Amerikoje vaizdą pakenkė sunkiai aprėpiamo objekto pasirinkimas, todėl neišvengta paviršutiniškumo. Gražus albumas, kurio leidyba pareikalavo nemažų finansinių sąnaudų ir jo sudarytojų bei rengėjų sunkaus darbo ir pastangų, galėjo būti informatyvesnis, jei nebūtų skubėta, daugiau tartasi ir diskutuota dėl jo sąrangos, atrankos principų. Lietuvių išeivijos spaudos aruode turime puikių albumų, iš kurių derėtų išskirti seriją Algimanto Kezio Lietuvių bibliotekos leidyklos knygų, tokių kaip „Palikę tėviškės namus: Šv. Kazimiero lietuvių kapinės Čikagoje“ (Chicago, 1976), „Pennsylvanijos angliakasių Lietuva“ (Chicago, 1977) ir daugelį kitų. Aukštai pakelta kokybės kartelė ir pareiga tęsti bei išlaikyti lietuvių išeivijos spaudos tradicijas įpareigoja ir visus šių dienų leidėjus.

Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV: dabarties dialogai

Pagiriamojo žodžio nusipelno šiuolaikinės lietuvių dailės albumo sumanytojai ir rengėjai. Iš daugybės žinomų panašių leidinių pastarąjį išskiria pasirinktas gana netikėtas ir netradicinis rengimo ir medžiagos kaupimo būdas, kai pats dailininkas buvo prašomas atrinkti albumui vieną savo kūrinių ir atsakyti į Dano Lapkaus parengtos ir išsiuntinės anketos klausimus. Anketoje nebuvo prašoma nuosekliai dėstyti kūrybinės biografijos faktų, o pateikti klausimai skatino giliau atsiverti, patiems vertinti savo kūrybą. Įžangos žodyje „Apie projektą“ D. Lapkus teigia, kad: „Ši knyga – ne tik meno albumas, bet ir sociologinis JAV lietuvių dailės projektas, atspindintis kalbinius, geografinius, lytinius, asociatyvinius menininkų saviraiškos niuansus.“ Nevalia nepritari

Nukelta į 8 psl.

SIENA, KURI IŠLIKO

RENATA ŠERELYTĖ

„Draugo” skaitytojams toliau pristatome geriausias šių metų lietuvių autorių knygas. Priminsime, kad jau aptarėme Jaroslavo Melniko romaną „Tolima erdvė” ir šių eilučių autorės romaną „Mėlynbarzdžio vaikai”. Kristinos Sabaliauskaitės romano „Silva rerum” recenzija ir ištrauka buvo spausdinta 2009 gegužės 23 d. numeryje. Šį kartą – Sigito Parulskio romanas „Murmanti siena”.

Šiam romanui neretas kritikas pritaiko apibūdinimą – „epinis”. Žinant lietuvių kompleksus šioje srityje (herojinio epo neturėjimas bene toks pat skausmingas dalykas kaip nuolatinis pralaimėjimas Eurovizijoje), būtų galima tik apsidžiaugti. Tačiau kadangi herojinio epo laikai jau seniai praėję (viską reikia daryti laiku, taigi ir herojinius epus kurti), epinius kūrinius vertėtų apibūdinti paprasčiau. Epo herojų nebėra, liko tik epinis pasakojimo būdas. O ir šis kelia abejonių – dabartinio žmogaus sąmonė arba perdėm fragmentiška, arba serializuota, kad apie epą galima būtų kalbėti kaip apie savitą pasaulio matymo būdą.

Bet kuriam galui, sakykite, reikalinga ta epika, jeigu lietuviai – apsigimę lyrikai? Ne išimtis ir Sigitas Parulskis bei jo naujasis romanas. Ko vertas vien murmančios sienos įvaizdis – juk tai gryn poezija. Gal net – metafizika. Ir nors autorius bando jį racionaliai apibrėžti, sakydamas, kad „XX amžiuje apie sienas buvo daug kalbama: Kinijos siena, Berlyno siena, ‘Pink Floyd’ siena, valstybės siena, Raudų siena, pasaulis be ribų, atvira visuomenė, susvetimėjimo sienos ir kitokios nesąmonės”, – racionalumas jam kartais ne padeda, o trukdo. Juk kiekvienas žmogus instinktyviai jaučia, kad esama ne tik materialių ar materializuotų sienų, bet ir tokių, kurias net suvokti sunku. Parulskio romano pavadinimas, dar jo neskaičius, man padarė tokį įspūdį, kad net prisisapnavo tiršto ir gilaus rūko siena, murmanti ano pasaulio balsais. Keisčiausia tai, kad iš pažiūros ir romano siena tokia – tik iš akmenų. Bet tai materialus jos

pavidalas, rūkas ir akmuo, paslaptینگiausias yra murmesys, turintis kažką apreikšti; tačiau visi apreikšimai, kaip žinoma, yra ne tik labai neaiškūs, bet ir hauginantys. Antra vertus, susipažinus su autoriaus ironija, galima tikėtis, kad tas murmesys nereiškia nieko – arba egzistuoja kaip tam tikras archajinio pasaulio reliktas: kadangi siena imdavo murmėti pavasarį, tai tik šiltuoju metų laiku ir tik prie murmančios sienos pradėti gimdavo Olandijos miestelio vaikai. Įspūdinga, primena Laimos akmenis ir Priapo falą, esu tikra, jeigu tokia siena egzistuotų iš tikrųjų, jai nepritrūktų lankytojų. Antra vertus, ką gali žinoti – gal autorius pagimdė mistifikaciją, kuriai netoli iki tikrovės.

Taigi, kad ir kaip norėtume, niekur nepabėgsime nuo epo – mat mistifikacijos iš dalies irgi priklauso šiai didingai literatūrinio pasakojimo sričiai. O kadangi epas, bent jau herojinis, yra savotiškas pasakotojo konfliktas su dievais ir likimu, ne išimtis ir „Murmanti siena”. Romane veikia trys Zagorskių giminės vyrai, jie stebėtinai panašūs ne tik vardais, bet ir pasakojimo būdu, ryškiausias – Adolfas, kurio sąmonėje ir konstruojamas visas giminės epas, jis tarsi ir kalba „už visus”, taigi ir jo ginčams su Dievu skiriama daugiausia vietos. Tačiau ar ne veltui ginčijamasi – juolab kad antroji pusė į Adolfo išpuolius nieko neatsako?.. Gal toji tylą turėtų kažką reikšti?.. Kadangi ginčo modelis pažįstamas iš kitų Parulskio romanų, didelio įspūdžio jis nebedaro. Visgi tai ne Larso von Triero filmo „Prieš bangas” herojė, kuri, kalbėdama su Dievu, sulaukdavo ir atsakymo – iš savo pačios lūpų. Užtat visai kitokį įspūdį sukelia pasakotojo dialogai su Bo (man tai vieni gražiausių romano puslapių, išskyrus pabaigą, kur rašytojas „užmuša” savo personažus, pamiršęs, kad kai kurie jų – gyvi žmonės) – iš tiesų mįslingas, įdomus moters paveikslas, žmogaus vienišumo, ryšio ieškojimo tema. Be abejo, įsiminė ir įspūdingi monologai: kai Martynas, buvęs partizanas ir tremtinys, nesantuokinis vaikas, nelaimingas tėvas ir vyras, žodžiu, nelaimėlis, kuriam suverstos visos Jobo bėdos, išdrožia liepsningą kaltinamąją kalbą „kiaulėms komunistams”, skaityti smagu, be to, tai įtikina. Visas likimo nelaimės suverstos sistemos, režimui – labai įtikinama psichologinė situacija. Antra vertus, buvusi sistema tokios kaltinamosios kalbos ir nusipelnė. Įtikina ir tai, kad oratorius po kaltinamosios kalbos randamas prigėręs srutų duobėje – negi mes turėtume matyti jį kaip antrą Matrosovą, uždengusį krūtine kulkosvaidį?.. (Parulskiui būdingas herojiškų mirčių

demitologizavimas – tai, matyt, bendras kartos, išaugusios socializmo herojų ir didvyrių biografijų terpeje, bruožas).

Tai tinka ir vienai, ir kitai pusei: ir sribai, ir miško broliai, ir enkavedistai, ir rezistentai – visi jie buvo žmonės, o žmogų, anot pasakotojo, nužudyti nėra lengva, kad ir koks jis būtų. Antra vertus, iškrypėliškus diktatorių planus vykde žmonės nebuvo nei šizofrenikai, nei psichopatai, taigi kiekvieno jų pečius slegia asmeninė atsakomybė, kurios negalima suversti sistemai. Tai irgi tinka ir vienai, ir kitai pusei – ir komunistams, ir naciams. Taigi autorius šiuo atžvilgiu išlieka nenusižengęs nei meninei, nei gyvenimo tiesai. Tai ypač svarbu kuriant charakterius. Kaip pavyzdys galėtų būti toks Kasparas, pirmųjų, 1941 metų, vežimų tremtinys – eilinis mokytojas, kuris į Sibirą pateko kažkieno įskustas. Tremtyje mirė jo žmona ir vaikai, kriminaliniai nusikaltėliai, lošdami kortomis, išlupo jam „išloštą” akį. Kaltindamas režimą dėl savo nelaimių („grįšiu, kaip amžinas žydas, vėl eisiu per miestelius ir kaimus ir sakysiu visiems teisybę, kad rusas baisesnis už vokiečių, (...) niekas taip baisiai nenaikino žmonių, kaip rusai...”), jis tuo pačiu metu yra režimo auka, kuria galbūt reikėtų baisėtis, o ne gailėti (iš bado lageryje valgo žmogieną). Ar toks žmogus, puolęs, anot Martyno, iki žiurkės lygmens, gali būti rūstus sistemos kaltintojas?.. O kodėl gi ne?.. Ar įtikinamiau būtų, jei sistemą kaltintų tik teisuliai ir nesusitepę kankiniai?.. Šiuo atžvilgiu autorius kilsteli meistriškumo kartelę žmogiškojo psichologizmo srityje.

Ir nors kadaise teko girdėti ironiškus Parulskio komentarus psichologinio romano tema, smagu, o gal ir ironiška, kad autorių kartais įveikia tai, prieš ką jis būna nusistatęs. Nusistatymai kūrybinio proceso metu paprastai išnyksta, žinoma, jei autorius talentingas. („Genijumi” Lietuvoje negalima vadinti jokio rašytojo – tai pavojinga, labiausiai pačiam rašytojui). Be to, „Murmanti siena” nestokoja nei specifinio humoro (tai jau įvardijama kaip „Sigito Parulskio kūrybos braižas”), nei gana rišliai ir su šiokiu tokiu žaidybinio elementu (sakiny s „Man atrodo, aš jį nužudžiau” figūruoja veikiau kaip dramaturginis „lankas”, turintis suveržti pasakojimą) sumegztos pasakojimo struktūros. Galima rasti netgi lyrikos (gražus pasąžas apie laiką, paliekantį žalias seiles ant užraktų ir spynų. Ir savotiško mistinio miglotumo: kas ką nužudė, dėl ko, koks pagaliau yra vieno iš veikėjų žmonos vardas – į tai gilintis vargu ar verta, sakyčiau, gal net nepadoru. O kam tamstoms žinoti?.. Nežinojimas – irgi vertybė. Su tokia intencija paimti į rankas šį romaną ne tik galima, bet ir, sakyčiau, patartina. □

MURMANTI SIENA

(Ištrauka iš romano)

Sibiras pasitiko šalčiu. Vienoje tarpinėje stotelėje už Vologdos Martynas, atsistojęs prie viela apraizgyto vagono langelio, pamatė keistą reginį: apsnigtu keliuku roges, prikrautas netašytų rąstų, traukia trumpakojė vieneragė karvė. Pakinkytą karvę jis matė pirmą sykį gyvenime. Galviją klampojo sniegu, pakreipęs į šoną galvą, atrodė, kad karvė kenčia nenusakomą skausmą, o vadeliotoja, stambi plačiaveidė rusė, kartais pliaukščiojo gyvuliui per įdubiusius šonus ir vis šūkčiojo: „Hei! Hei!” Galiausiai karvei nusibodo, ji sustojo, pamažu atsiklaupė ant priekinių kojų, paskui jos pasturgalis nugriuvo ant šono į sniego pusnį, akys išvirto, o iš šnervių plūstelėjo tirštas baltas garas. Karvė buvo panaši į garvežį, kuris sustojo ir nebeketina pajudėti. Lyg kažkas būtų išsiderinę mechanizme, kažkas neatšaukiamai sugedę. Baigėsi vandens ar anglių atsargos. Baigėsi valia gyventi. Ešelonas pajudėjo, o Martynas taip ir liko stovėti prie langelio, begalinėse sparčiai temstančiose Sibiro platumose vis dar matydamas ant sniego nugriuvusią nebenorinčią kankintį karvę.

Ešelonas nuolat sustodavo, gyvosios prekės būdavo iškraunamos, surikiuojamos į nedarnias gretas ir žygiuodavo į persiuntimo punktą, iš kurio vėliau, po paros ar net keliolikos parų keliaudavo į paskirties vietą, į lagerį, kur laukė utėlės, badas, nepakeliamai sunkus darbas ir bejausmė, vieniša mirtis. Traukinys vis stabčiojo ir stabčiojo, ir jiems, sėdintiems uždarytuose vagonuose, tiems, kurių vis dar nepašaukė pagal sąrašą, atrodė, jog visas Sibiras yra milžiniškas konclageris, pilnas stotelių, kurių pavadinimas tas pats – Mirtis. Geležinkelio linijos stuburas, keliaujantis per amžinąjį įšalą,

ir nuo jo nudrikę keliai, pėsčiųjų etapai į kitus lagerius, – negailestingo Mirties Dievo skeletas. (...)

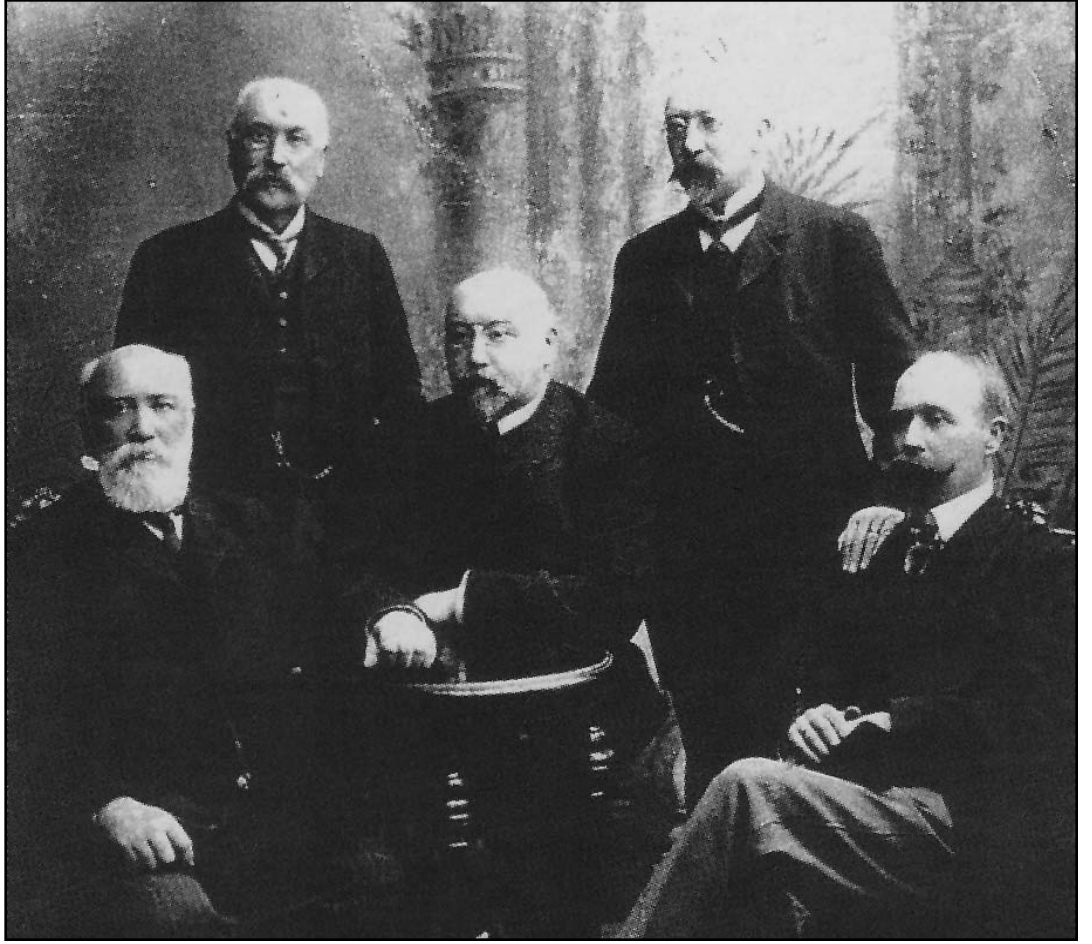
Vėjų perpučiamame palaikiame barake tremtinius išmaudė, balanos galu patepė galvas skystu dvokiančiu

muilu, pakišo keletui vyrų medinius vos drungno vandens pripiltus kibirus ir liepė greitai praustis, nes laukia kiti. Martynas drebėjo nuo šalčio, bet atmintyje iškilo karštos dienos vaizdas: už sribų būstinės Olandijos miestelyje guli šeši nuogai išrengti partizanų kūnai, tarp jų ir dvi moterys, nuo karščio išsipūtę pilvai pūpso kaip bjaurūs akmenys galulaukėj, iš būstinės išeina sribas, atsistojęs šlapinasi ant arčiausiai gulinčio mirusiojo, paskui kažką pasako viduje esantiems bendrams ir ima šokinėti nuo vieno lavono ant kito, taikydamas tiesiai ant išsipūtusio žarnyno.

Iš pirties varoma kolona sutiko roges, kuriose gulėjo menkai tepridengti kūnai. Rogės išsuko pro vartus ir pavažiavusios vos keletą metrų sustojo. Juo laidojo čia pat, už tvoros – sargybinis, lydėjęs roges, kiekvieną kūną persmeigė durtuvu, dar sykį apkraustė palaikius drabužius – kai kurie lavonai buvo beveik nuogi – ir du paliegėliai, sumetę į negilią duobę, užkasė juos žemės ir sniego mišiniu. Naujieji atvykėliai, išrinkti priešais vieną iš trijų barakų, laukė, kol bus pašaukti, ir stebėjo šį laidojimo ritualą. Kai rogės su sargybiniu ir dviem duobkasiais prašliuozė pro šalį, kažkuris iš tremtinių pusbalsiu sakė: neliks nei ragų, nei nagų. Staiga tyloje pasigirdo garsas: iš pradžių panašus į krizenimą, vėliau virto juoku. Žmogus taip nuoširdžiai juokėsi, kad greitai jam pritarė ir dar keliolika rikiuotėje stovinčių vyrų. Ir kuo pikčiau sargybiniai tildė, tuo garsiau jie juokėsi, juokėsi net nebenorėdami juoktis, juokėsi tarsi paskutinį sykį.

Konstancija Ciškevičiūtė-Korevienė

Broliai Korevos. Iš kairės: Severinas (1845–1910), Povilas (1840–1906), Tadas (1851–1913), Ignas (1855–1925) ir Onufras (1861–1912).

1863 m. sukilimo atgarsiai

JULIUS ŠALKAUSKAS

Mano senelė Barbora Goštautaitė-Šalkauskienė, gimusi sukilimo metais, girdėjo daug pasakojimų apie sukilimą iš savo motinos Korevaitės-Goštautienės. Šie pasakojimai buvo perpasakojami jos gausiems vaikams. Jau po senelės mirties jie buvo perduoti ir man bei mano pusseserei Stefanijai Malkevičiūtei (S. Malkevicz), gyvenančiai Lenkijoje. Dabar, po daugelio metų, bandome tuos atsiminimus atstatyti ir tarpusavyje suderinti. Kiek tai pavyko padaryti, pabandysiu čia papasakoti.

Pagrindiniai šių įvykių veikėjai yra Konstancija Ciškevičiūtė-Korevienė (1812–1904), mano senelės Barboros Goštautaitės-Šalkauskienės (1864–1947) senelė iš motinos pusės. Jos sūnūs – Kletas Koreva (1832(?)-1864) ir jaunesnis jo brolis Severinas Koreva. Buvo minėtas ir kitas jų brolis, ištremtas į Sibirą ar Uralą, ten įsikūręs ir net tapęs kasyklos savininku. Pasakojama, kad jų motina pati išsiuntus juos į sukilimą, pasakius, kad tai yra jų pareiga. K. Korevienė buvo dvaro arti Panevėžiuko (Kauno apskrityje) savininko Onufro Korevos žmona. Tenai mirė ir palaidota Panevėžiuko kapinėse. Panevėžiuko bažnyčioje yra jos atvaizdas ir paminklinė lenta su įrašu lenkų kalba „Motinai ir veikliai pilietei“.

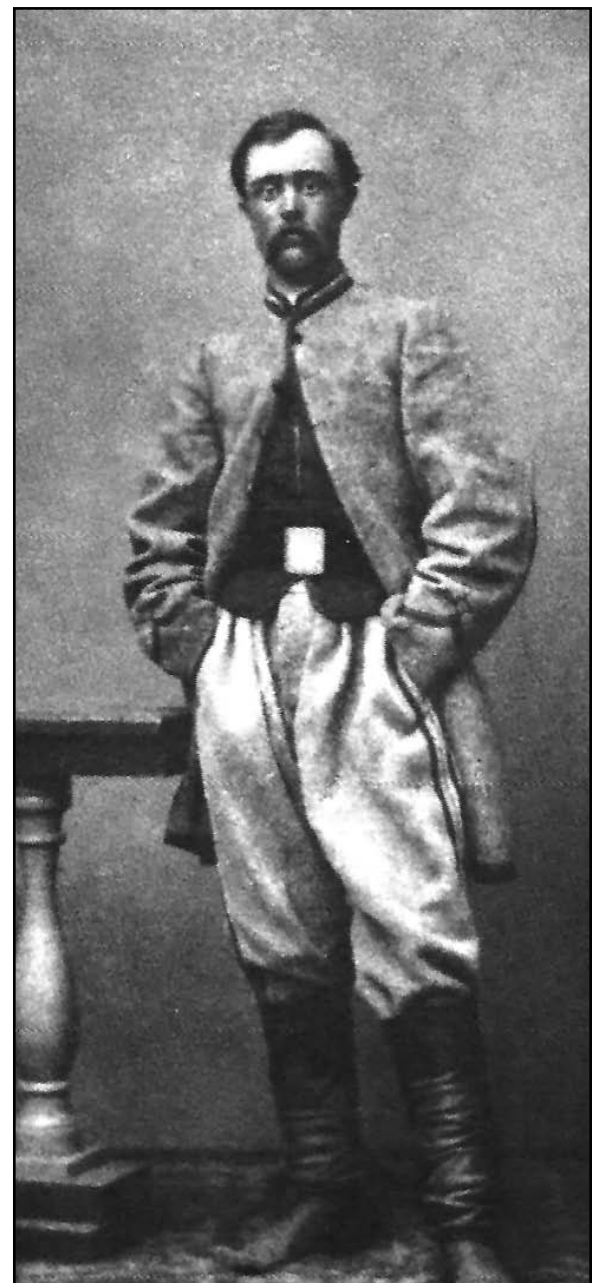
Korevos, kaip ir Goštautai, buvo Lietuvos bajorai, auklėti lenkiškoje kultūroje ir pirmą šeimoje vartotą lenkų kalbą. Vyriausia mano tėvo sesuo Antanina Šalkauskaitė tvirtino, kad ankstyvesnė jų lietuviška pavardė turėjusi būti „Kareivos“, nors įrodymų to teiginio pagrindimui neturiu. Senelė B. Goštautaitė mokėjo lietuviškai ir vaikystėje su manim bendravo šia mano gimtąja kalba. Pokalbyje su manim yra pasakius „negalvok, kad mes esame kokie tai lenkai, jei kalbame lenkiškai. Esame lietuviai, tik išauklėti lenkiškoje kultūroje“. Po 1918 m. ji jau buvo atgimusios nepriklausomos Lietuvos patriotė ir patriotiškai išauklėjo savo gausią šeimą, dalyvavusią Lietuvos tautiniame atgimime; kai kurie šeimos nariai dalyvavo ir nepriklausomybės kovose. Manau, kad ši tradicija atėjo ne tik iš Goštautų, kurių

lietuviškas valstybinis patriotizmas žinomas jau nuo LDK laikų, bet ir iš B. Goštautaitės motinos Korevaitės. Žinoma, kad tada tai buvo unijinės valstybės (LDK) patriotizmas ir būtent šią valstybę norėta atstatyti sukilimų metais.

Kletas Koreva, baigęs Peterburgo Miškų institutą, buvo girininkas Trakų apylinkėse ir prasidėjus sukilimui tapo Trakų apygardos sukilėlių vadu. Deja, pirmuosiuose mūsųose pateko maskoliams į nelaisvę, buvo kalinamas ir nuteistas mirties bausme. Prieš vykdant nuosprendį motinai buvo leista su pasmerktu sūnumi atsisveikinti. Kitiems šeimos nariams į kalėjimą įeiti nebuvo leista, ir jie jos laukė už kalėjimo durų. K. Korevienė sūnaus kameroje užtruko valandą ar dvi ir kai išėjo iš kalėjimo, buvo visai rami, net „veido išraiška nebuvo pasikeitusi“. Artimųjų paklausta, kaip ji sugeba taip valdytis, atsakiusi: „tie caro šunys nėra verti matyti mano ašaras“. Nusprendusi net dalyvauti, vykdant sūnui mirties nuosprendį. Pasakojama, kad nuosprendį įvykdžius (K. Koreva buvo sušaudytas), sumirkiusi nosinę sūnaus krauju ir kruvinas jos skiautes išdalijusi vaikams atminimui.

Jos išskirtinę savitvardą ir tvirtą būdą rodo ir kitas epizodas iš sukilimo laikų. Jaunesnysis Kletas brolis Severinas dalyvavo mūšyje netoli Panevėžiuko; mūsųi baigiantis ir maskoliams šukuojant apylinkę, pasislėpęs netoliese esančioje šieno kaugėje. Caro kareiviai, ieškodami pasislėpusių sukilėlių, tą kaugę durtuvais badė ir Severiną sunkiai sužeidė į petį (iš užsilikusių mūsų atmintyje pasakojimų nėra visiškai aišku, ar jis sužeistas pasislėpęs šieno, ar jau slėpėsi sužeistas mūšyje). Kariuomenei pasitraukus K. Korevienė, persirengusi prastais kaimietės drabužiais, paprastu valstiečių vežimu važiavo ieškoti sūnaus į mūsų lauką. Atradusi paslėpę jį vežime po šienais. Grįždama sutiko kazokų patrulį, kuris ją sulaukė, tardė ir ietimis badydamas tikrino, ar vežime nėra paslėpto sukilėlio. Severinas buvęs dar smarkiau tomis ietimis sužeistas, bet neišsidavė, ir kazokai juos paleido. Motina, laimingai parsivežusi sūnų, paslėpė jį ir išgydė. Jis vėliau vedė, turėjo vaikų (jo anūkė, rodos, dar tebegyvena Lenkijoje), bet visą gyvenimą dėl sužeisto peties nevaldęs vienos rankos.

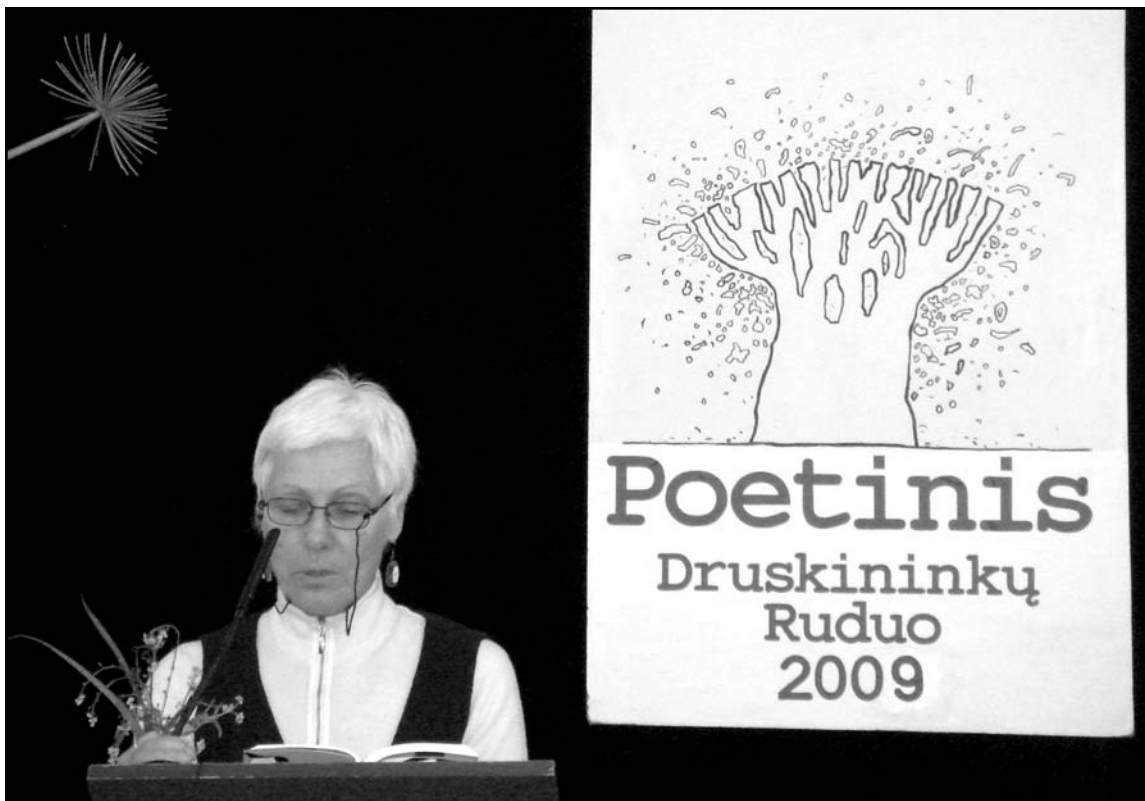
Mūsų šeimoje Konstancijos Ciškevičiūtės-Korevienės atminimas buvo visada labai gerbiamas. Ji laikyta ne mažesnė didvyrė, negu jos pasiūsti į sukilimą, kovoję ir nuteisti sūnūs. □

Kletas Koreva

2009 m. POETINIO DRUSKININKŲ RUDENS HAIKU

Poezijos ir haiku konkurso laureatai

Lidija Šimkutė skaito savo poeziją.

LIDIJA ŠIMKUTĖ

Šiais metais XX Poetinio Druskininkų rudens (PDR) festivalis spalio 1–5 d. vyko Vilniuje ir Druskininkuose. Vienas iš pagrindinių festivalio organizatorių, kaip ir kasmet, – Kornelijus Platelis. Šiais metais poetinis festivalis buvo skirtas haiku – japonų poezijos žanrui, kuris paplitęs ir praktikuojamas visame pasaulyje. Šis PDR buvo rengiamas kartu su Pasauline haiku asociacija. Jame dalyvavo 18 haiku poetų ir du profesoriai iš Japonijos, 30 – iš kitų šalių, suprantama, ir poetai iš Lietuvos. Dalyviai ir svečiai galėjo dalyvauti haiku kūrybos seminare, kurį vedė du japonų poetai: Ban'ya Natsuishi (Pasaulinės haiku asociacijos pirmininkas) ir Sayumi Kamakura. Haiku – trieilis, kurį sudaro 17 skiemenų (5–7–5) ir kuris pasižymi giliu dvasiniu išgyvenimu, atveriančiu savitą žvilgsnį į pasaulį. Toks skiemenų išdėstymas dažniausiai dingsta lietuviškuose ar kituose vertimuose, jei haiku originaliai rašytas anglų kalba.

Festivalio atidarymas vyko Rašytojų klube Vilniuje. Kitą rytą dalyviai išvyko į Druskininkų „Dainavos“ centrą, kuriame vyko poezijos skaitymai, diskusijos, fotoparodos bei du numatyti konkursai: tradicinis anoniminis eilėraštis buvo pateiktas lietuvių kalba. Vertintojų komisija iš Lietuvos šiais metais nutarė neskirti pirmos vietos. Antrą vietą pasidalino Sara Poisson (Rasa Čergelienė) ir Tautvyda Marcinkevičiūtė. Haiku konkursui turėjo būti pateikti tik anglų kalba. Juos vertino tarptautinė komisija. Pirmą vietą teko Tautvydai Marcinkevičiūtei (Lietuva); poetui iš JAV – antra vieta; Latvija/Rusija – trečia vieta; Lidija Šimkutė, Lietuva/Australija – ketvirta vieta; Ukraina – penkta vieta. Įdomu, kad tarp penkių minėtų laureatų nepateko japonų poetai. Festivalio metu buvo pristatytas PDR almanachas – lietuvių poetų haiku antologija „Vėjo namai/A House in the Wind“ (lietuvių ir anglų kalba). Joje yra ir Lidijos Šimkutės haiku.

Pagrindinis Poetinio Druskininkų rudens apdovanojimas – Jotvingių premija teko Valdemarui Kukului. Šią premiją už geriausią metų knygą ar publikaciją yra įsteigęs Sigitas Geda 1985 m. Jau- nojo Jotvingio premija teko Giedrei Kazlauskaitei.

Iškilmingas vakaras – PDR svečių bei laureatų poezijos skaitymai Šv. Kotrynos bažnyčioje Vilniuje užbaigė šio poezijos festivalio programą. □

Lidija Šimkutė, Donatas Kajokas, Sara Poisson ir Kęstutis Navakas.

Laureatas Valdemaras Kukulas.

Lidija Šimkutė

Obelisk of sand
holds the foundations of home
I rest against air

Smėlio obeliskas
laiko namų pamatus
atsiremiu į orą

(„Vėjo namai/A House in the Wind“, lietuvių poetų
haiku almanachas, iš anglų k. vertė L. Šimkutė)

Just one endless dance
trembling and moving bodies
sea inside our skin

Tik vienas nesibaigiantis šokis
virpantys ir plaukiantys kūnai
jūra po oda

(Haiku konkurse šiam haiku skirta ketvirta vieta,
iš anglų k. vertė L. Šimkutė)

„Draugo“ bendraamžiai. „ŠALTINIS“

Žinios iš Lietuvos.

Blaivybės reikalai. Jėznas (Trakų apskr.). Bažnyčia didelė, mūro. Nesenai buvę šv. Roko atlaidai sutraukė daug žmonių. Kun. Jonas Karvelis pasakė labai gražų pamokslą, išrodydamas degtinės kenksmingumą ir antgalo paragino žmones, kad prižadėtų mesti degtinę gėrę. Daugelis žmonių atsiliepė, kad prižadą. Vakare tačiau pilnas miestelis buvo girtų.

Gripiškių Vincas.

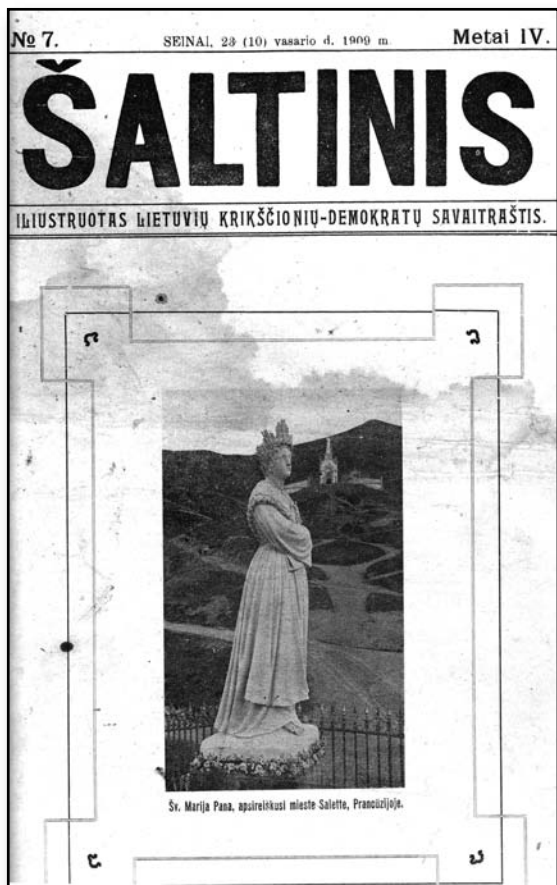
Mokyklos ir apšvietimas. Būdviečiai (Kalvar. apskr.). Kaimas mūsų nemažas, tik žmonės labai tamsūs. Į visą sodžių pareina tik tik vienas egzemp. „Šaltinio“. Kad ir kuriam iš jaunesniųjų vyrukų ateitų noras pasiskaityti laikraščių, tai tokiam tėvai neleidžia skaityti. Anot jų, — duonos iš skaitymo nevalgysi. Toks tėvų tvirtinimas yra didžiai klaidingas, nes kiekvienas, kuris skaito ir apšviestėnis, visuomet gardesnę duoną valgo. Tiems gi, kurie nemėgsta skaityti, pasilieka tik degtinė ir magaryčios, o su joms ir didis skurdas.

Senas Siuvėjas.

Lankeliškiai (Vilkav. apsk., Suv. g.). Kiek tai mūsų žmonelėms tamsumas ir neišmanymas pridirba įvairių jeibių, nuostolių, kiek jiems sveikatos atima, skaudu ir pamislyti... Tai patvirtis štai ir šis atsitikimas. Prieš adventą žmogus P. M. vinimi (cvioku) susižeidė sau ranką. Kad greičiau užgytų, ant mažos žaizdelės užpylė skystimo iš pykės (soso), kiek palaukęs uždėjo sudegintų katės plaukų. Nuo šių „vaistų“ toji žaizda greit uždžiūvo, bet nepoilgo ranka baisiai ištino, ir aplinkui senąją uždžiūvusiąją žaizdą atsivėrė daugelis mažesnių žaizdų. Žmogelis, matydamas, kad su jo ranka blogai, parsikvietė ten kokį šundaktarį. Tas, žinoma, jam nieko negelbėjo. Galų gale iš Vilkaviškio parvežė daktarą, kuris, apžiūrėjęs ranką, atsakė, kad negalys jokios pagalbos duoti, vien tik ranka nupjauti. O žmogelis ir pamislyti apie tai nenori. — „Dievuliau! — sako, — duosiu aš, mat, tiesiąją ranką nupjauti!“ Aimanuoja žmogelis 8 savaites ir dar nežinia kokia bus pabaiga!

Borūška.

Alizavas (Panev. apsk., Kauno gub.). Alizavo miestelis visai nedidelis, bet gana gražus. Ypač puikiai išrodo jis vasarą, kuomet žaliuoja — žydi medžiai. Stovi Alizavas ant dešioniojo kranto upės Pivosos. Važiuojant į Alizavą, ištolo pamatai išužu klevų, kuriais apšodintas šventorius, jos nedidelės medinės bažnytėlės bokštus ir gale didelio sodo kleboniją (klebonija stovi augščiausioje ir puikiausioje miestelio vietoje). Į kairę pusę nuo bažnyčios randasi nedideli kapeliai; būtų jie labai gražūs, kad netaip apleisti. Priešais bažnytėlę stovi didelė, balta špitolė; toliaus viena — kita krautuvėlė, — abi jos lietuvių; paskui Ickaus karčemėlė ir kaimas... Va ir visas Alizavo miestelis. Alizavo parapijos žmonės netamsūs ir gyvena pasiturinčiai. Iš laikraščių daugiausiai skaito „Šaltinį“ ir „L. Ūkin.“. Girtuokliavimas, ačiu triūsui kun. Breivos, baigia nykti; žmonės noriai rašos į blaivybę. Dabar čia sumanyta yra sutverti blaivybės ratelis (gal kauniškės „Blaivybės“ skyrius?

Red.); jau ir prašymas gubernatoriui paduotas, tik laukiame užtvirtinant. Įsikūrus tam rateliui gal ir daugiau šviesos prasiplatys tarp alizaviečių; gal užbaigs tuomet ir mokyklą, kuri dabar kelinti metai taip pūsta neužbaigta ir kurią p. Liutkevičius tyko parduoti (jis davė ant mokyklos medžius); gal atnaujys ir knygynėlį, kuris dabar iširęs, ir gal žmonės susisplies į vienybę. Duok Dieve!

Alf. Mauras.

Iš katalikų gyvenimo. Videniškės (Vilniaus apskr.). Per 33 metus buvo pas mus klebonas lenkas, kuris nemokėjo lietuviškai nė vieno žodžio. Parapijonis, nors visi lietuviai, bet buvo verčiami lenkiškai poterius kalbėti. Maldos žodžius žmonės taip iškraipė, kad nebuvo galima suprasti, ką kalbą. Dabar gavome kunigą lietuvi, kuris mūsų prigimtoje kalboje pasako pamokslus ir atlieka kitas pamaldas.

Lenkeliai ir kiti „šlėktos“ pyksta ant kunigo už lietuvių kalbą ir stengiasi visokias šūnybes jam daryti, bet kunigas į tai nepaiso ir eina tokiu keliu, kokį jam sąžinė rodo.

Sausio 29 d. (s. k.) padarėm nutarimą uždengti monopolį ir aludę, o taip-pat pareikalavom mo-

kytojo lietuvi, tik nežinom, ar gubernatorius užtvirtis mūsų nutarimą.

Antanas Bučis

Lietuviai svetur. Elizabethas (Amerikoje). Pas mus žiemos šiemet kaip ir nėra; kartais biskutį pastingsta ir vėl paleidžia. Darbai pradeda krutėti, bet sunkiai; sako, būk ant pavasario prasidės, bet nežinome. Nors daug žmonių yra be darbo, bet tas skaitlius vis didinasi. Pas mus dabar statoma didelis aliejaus pabirkas, bet argi čia visi bedarbiai gaus darbą? Sunku dabar Amerikoje. Lietuviams — broliams, Lietuvoje esantiems, iš širdies sakau: jei nori kas vargą vargt ir badą pakęst, tegu dabar tas važiuoja į Ameriką.

J. Balčiūnas.

„Šaltinio“ kelias pas skaitytoją. (...) spaudžiamosios mašinos (...) varomos garu. Per valandą viena mašina išspauzdina apie tūkstantį „Šaltinių“. Spauzdinama iš pradžių viena pusė, o paskui antra.

Išspauzdintas laikraštis atiduodamas darbininkėms mergaitėms, kurių vienos jį sulanksto, kitos sudaro adresus ir suriša į pundus, pagal pašto reikalavimų.

„Šaltinį“ pradeda panedėlio naktį spaudzinti. Spauzdinam naktį užtatai, kad dar būtų galima visos panedėlio žinios indėti. Tiesa nakties darbas kur — kas brangiau atsieina, bet jai į tai nežiūrima — svarbu, kad nebūtų suvėlintos žinios.

Utarninko rytą ankstį jau išsiunčiama „Šaltinis“ į Kauno ir Viln. gubern., o pietumis į Suvakų guberniją. Mūsų pačtos labai prastai sutvarkytos. Nors utarninke išsiunčiame laikraštį, o dar ne visi nedėliai gauna.

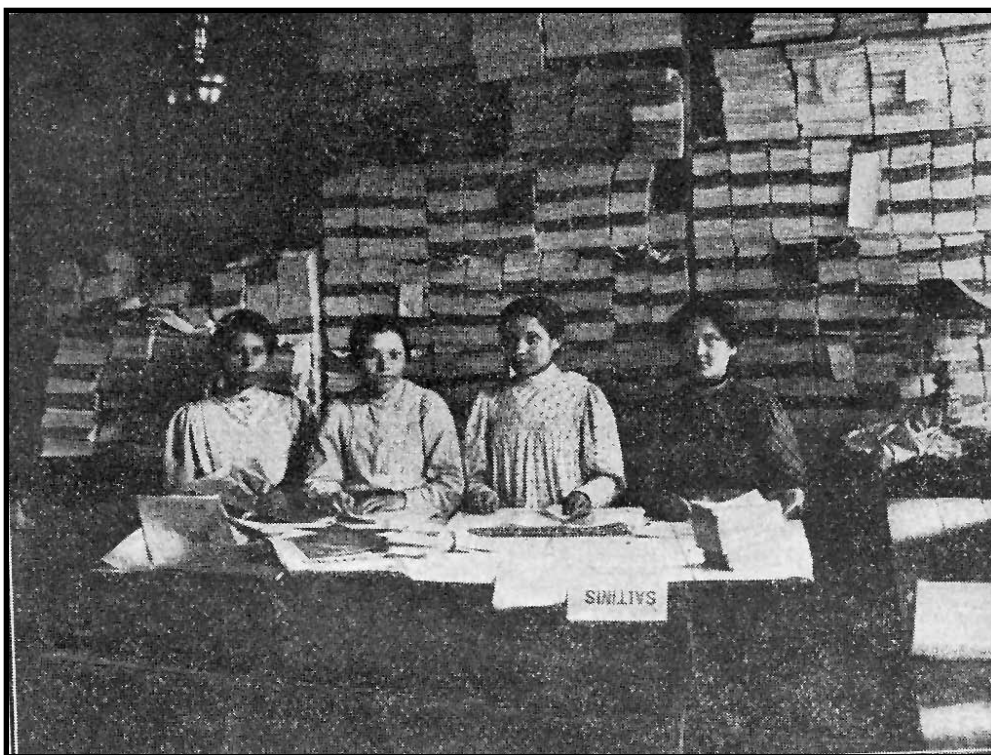
„Šaltinio“ spauzdinama kas savaitė šeši tūkstančiai egzempliorių. Nepigiai jisiai ir pareina. Gal nusigęs skaitytojas išgirdęs, kad „Šaltinio“ leidimas per metus atseina netoli 19 tūkstančių rublių. Vieno popieriaus išeina metams viršaus tūkstančio pūdų. Kur visos kitos išlaidos?

Išgyventi „Šaltiniui“ gana sunku. Buvo laikas, kai vienais metais reikėjo septyni tūkstančiai rublių pridėti. „Šaltinis“ sulig savo didumo yra neapsakomai pigus. Pirmais metais reikėjo už jį 4 rubliai mokėti. Laikraščio didumas ir gražumas nustatytas pagal tos kainos. Bet leidėjai, matydami,

kaip brangu mūsų nuvargusiam sodiečiui pinigas, nuleido nuo keturių ant trijų rublių. Laikraščio didumą paliko vienok tą patį. Ne mažas tai daiktas po rublį nuleisti (...) Iš to aiškiai pasirodo, kad leidėjams ne pinigas, ne pelnas, bet vien katalikiškos Lietuvos gerovė terūpi (...)

Ta skaitytojų meilė, prisirišimas ir dėkingumas atsveria visus vargus ir sunkenybes, surištus su laikraščio leidimu. Sunkiomis valandomis, kada kojos ir rankos rodos pakirstos, kad atsiminus, jog naudingas darbas atliekamas, vėl viskas nuslenka, vėl širdis prisipildo troškimų dirbti, dirbti be paliovos, by tik nuvargus tėvynė Lietuva greičiau pakiltų iš miego, by tik ta, brangioji, žaliuotų, žydėtų...

Straipsniai ir nuotraukos paimtos iš 1908–1911 m. „Šaltinio“ numerių.

„Šaltinio“ darbininkės — lankstytojos.

Kokio Lietuvos ir Vilniaus pasaulinio įvaizdžio mes norim ir kaip jį pasiekti?

Dr. Laimono Briedžio ir filosofo Vygando Šiurkaus diskusija, vykusį 56-ame Santaros–Šviesos suvažiavime š. m. rugsėjo 13 d., sekmadienį

Laimonas Briedis

D. Cidzikaitės nuotr.

Dr. Laimonas Briedis:

Šiais metais Vilnius yra paskelbtas Europos kultūros sostine, tad turime pakankamai daug renginių, skirtų Vilniui: jo istorijai, dabarčiai, ateičiai. Europos kultūros sostinės sumanymo tikslas yra praplėsti kultūrinio pasaulio ratą, pristatyti patį miestą, suaktyvinti ryšius, turizmą ir t. t. Taip pat – padaryti tam miestui kultūrinę investiciją. Tai gali būti investicija į pastatus, galerijas, teatrą, kita investicija paremtų vietinės meno, kultūros organizacijas, profesionalus ir neprofesionalus, kad šie atsistotų ant kojų, ką nors tarptautiniu mastu padarytų. Trečia investicija – sujudinti vietinę publiką. Jei atkreipsite dėmesį, miestai, kur dažniausiai vyksta tokie Europos kultūros sostinės renginiai, yra gana provincialūs miestai. Vilnius lyg ir negalėtų būti priskirtas tokių miestų kategorijai, juk Berlynui, Paryžiui, Londonui tokie renginiai nėra reikalingi.

Kaip kiekviena tais metais paskelbta Europos kultūros sostinė tuos tikslus įgyvendina, yra kiekvieno miesto reikalas ir galimybės. Šiomet, kaip žinote, Europos kultūros sostinėmis yra paskelbti du miestai: Vilnius (Lietuva) ir Lincas (Austrija). Tad nuo šiol Vilnius ir Lincas amžiams turės ryšį, bus kartu suplakti.

Mano požiūriu, Europos kultūros sostinės renginiai gali būti labai sėkmingi ir gali būti visiškai nereikalingi. Nes labai sunku suaktyvinti tai, ko nėra. Jei mieste nėra aktyvaus kultūrinio gyvenimo, galima įdėti daug pinigų, bet per metus kultūros nesuaktyvinsi. Todėl turėtų mieste jau egzistuoti kažkokios kultūrinės tradicijos.

Praėjusiais metais Europos kultūros sostinėmis buvo paskelbti du miestai – Liverpoolis (Anglija) ir Stavangeris (Norvegija). Tai labai skirtingi miestai. Turbūt net ir mūsų XXI amžiaus kontekste galima atsakyti, su kuo Liverpoolis visų pirma galėtų būti siejamas. Tai, žinoma, „The Beatles“, kurie yra pakankamai stipri trauka miestui. Liverpoolis pagal Didžiosios Britanijos tradicijas yra palyginti ekonomiškai nusiritęs miestas, jo ekonominis kilimas jau senokai yra praėjęs, kokius trisdešimt–keturiasdešimt metų jis vadinamas deindustrializuotu miestu, kuriame industrijos beveik nėra. Todėl industrijos nebuvimą bandoma pakeisti kultūrinėmis industrijomis. Ir viena iš tokių kultūrinių industrijų yra „Beatles“. Kiek teko šnekėti, Liverpoolis – Europos kultūros sostinė – 2008 buvo nusisekęs renginys. Tą man sakė vietiniai žmonės. Gal tai nebuvo skirta plačiai

masei, bet vietiniai žmonės labai džiaugėsi, nes renginiai buvo skirti jų pomėgiams ir smalsumui patenkinti.

Kita 2008 metų Europos kultūros sostinė buvo Stavangeris. Norvegija yra viena iš turtingiausių Europos kraštų, o Stavangeris – naftos sostinė. Žinoma, tai nedidelis miestas, pagal Norvegijos standartus būtų koks penktas–šeštas miestas, gal Šiaulių ar Klaipėdos dydžio. Bet jis – labai turtingas. Tačiau neturintis nieko daug parodyti, nors ir turi

senamiestį, bet be jokių gilesnių tradicijų. Tad mieste vyraujant pinigams, jie buvo investuoti į teatrą ir kitas kultūros šakas. Lietuvių režisierius Oskaras Koršunovas buvo pakviestas statyti Shakespearą. Jis sakė, jog to dar nematė gyvenime – visko, ko tik jam reikėjo, tą gavo. Vien tik jo spektakliui Stavangerio valdžia skyrė apie pusę milijono eurų, naują teatrą pastatė už dvidešimt milijonų. Koks rezultatas? Nežinau, bet liks infrastruktūra.

Grįžtant prie Vilniaus, kiek teko girdėti ir skaityti, projektą „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ ištiko fiasko. Juk kai vasario mėnesį keičiasi visa valdžia, miestui jau tapus Europos kultūros sostine, kai pinigų sumažėjo šešiasdešimčia–septyniasdešimčia procentų, kitaip nei fiasko sunku pavadinti. Dabar jau vyksta plaukiojimas – plaksis plaksis kaip varlė piene ir gal su grietine išplauks.

Nekritikuosiu visų įvykių. Sunku būtų viską apibendrinti, bet problema yra ta, kaip Vilnius reprezentuojamas. Žinoma, šiais laikais Vilniaus turtas Europos kontekste yra pakankamai aiškus. Tai yra jo daugiakultūriškumas: jo žydiškas, lenkiškas, šiek tiek rusiškas aspektas. Bet bėda ta, kad tas daugiakultūriškumas buvo gana standartiškai, sovietišškai, posovietišškai sudėtas: čia įvyko lenkų, čia – žydų, čia – kažkoks periferinis rusų suvažiavimas, bet tikrai nebuvo bandoma kažkaip išrutulioti istorinių santykių ar nesantykių tarp tautų, kultūrų. Tad liko potiomkiniška dekoracija.

O štai Lincas pasielgė žymiai radikaliau. Kuo šis Austrijos miestas gali didžiuliotis ar nesididžiulioti? Lincas – miestas, kuriame Hitleris išėjo visus savo mokslus, baigė meno mokyklą. Gal šis faktas didelės garbės miestui ir nedaro, bet, kaip ten bebūtų, tai yra istorinis faktas. Būtų kitaip istorija susiklosčiusi, greičiausiai Lince būtų pastatyti didžiausi mauzoliejai. Lincas turi labai daug pinigų, rengiantis šiųmetiniams renginiams finansavimas buvo pastovus, nors jis yra periferinis miestas, tikrai provincialesnis nei Vilnius.

Ir Lincas padarė pirmą deklaravimą – ėmė galvoti apie Hitlerio ir fašistinės Vokietijos, fašistinės Austrijos santykį su jų miestu. Iš čia gimė paroda, pakankamai šokiruojanti, juk kaip tokius kilnius dalykus galima sudėti į viena? Nemačiau jos asmeniškai, bet kiek suvokiau iš straipsnių, tai buvo labai didelis iššūkis, bet taip pat ji padarė labai gerą įspūdį. Ir meno kritikai, ir istorikai, ir vietiniai žmonės buvo kviečiami įvertinti ir suvokti, kodėl tokia istorija nutiko, kokiam kontekste tai atsitiko, ir susimąstyti, kad tai neatsitiktų

ateityje.

Vilnius tokių renginių neturėjo. Mano požiūriu, Vilniaus įėjimas į Europą per kultūrą liko neišnaudota proga. Nes ką automatiškai Vilnius padarė? Jei Lince buvo norima papasakoti Europos istoriją iš jų perspektyvos, nors ta istorija ir nėra tokia gera, tai Vilnius, kaip ir visais laikais, stengėsi viską išskaidyti. Nebuvo kažkokios jungiamosios grandies, kuri bandytų visas tas Vilniaus kultūras, kalbas sujungti. Viskas buvo suprojektizuota, suskaldyta, įvardyta, kuris yra žemiau, kuris – aukščiau ir panašiai. Tai gana standartiška, sovietmečio laikus primenanti „tautų draugystė“. Nebuvo noro viso to problematizuoti.

Ar tai gerai, ar blogai – sunku pasakyti. Bet mano klausimas yra kitas. Ar toks būdas – viską išskirstyti – yra pavykęs? Nes tie žmonės, kurie atvažiuoja į Vilnių, neina į visus renginius. Lenkai eina savo piligrimystės keliais, žydai – savo, lietuviai kažką kita daro. Tad ar mes siekiame Europos, ar atsirbojame ir gyvename tuose mažuose pasaulėliuose, o ne mažame kosmopolitiniame pasaulyje?

Kitas klausimas, kaip geriausia būtų pristatyti Vilnių pasauliui, nes kol kas tai yra problemiška. Aš, bevažinėdamas su savo knyga (praėjusiais metais „Baltų lankų“ leidykla Vilniuje išleido Briedžio knygą anglų kalba „Vilnius. City of Strangers“, kurią jis pristatė keliuose Europos miestuose, žada pristatyti Šiaurės Amerikoje – D. C.), esu susidūręs su nemažai žmonių, nors jų mažėja, kuriems Vilnius vis dar yra nežinomas. Ir ši problema yra labai stipriai paaštrinta lietuviško nesugebėjimo susitvarkyti. Nes kai pradeda neskraidyti lėktuvai į sostinę, tuomet labai lengvai galima iškristi iš bendro Europos žemėlapių. Tad kaip pasakoti apie Vilnių pasauliui, kokias istorijas ir kaip tą pasaulį pritraukti į Vilnių, kad jis suvoktų, jog yra didesnio pasaulio dalis?

Vygas Šiurkus

D. Cidzikaitės nuotr.

Vygas Šiurkus:

Lietuvos įvaizdis, Vilniaus įvaizdis – labai senas projektas, mano požiūriu, istoriškai jis yra net senesnis nei Lietuvos krikštas. Prisiminkime didįjį Lietuvos kunigaikštį Gediminą, kuris kūrė Lietuvos įvaizdį, kreipdamasis į laisvus miestus.

Bandysiu pristatyti įvaizdį kaip traukos cen-

Nukelta į 8 psl.

Trys ryškūs lietuvių gyvenimo Amerikoje atšvaitai

Atkelta iš 2 psl.

šiai minčiai, nes akylesnis ir smalsesnis skaitytojas, nepatingėjęs gerai pastudijuoti tik vieno puslapio apimties kiekvieno menininko minčių, ras netikėtų atsivėrimų, tik vargu ar verta daryti apibendrinančias išvadas, kad ir iš atsakymo į netradicinį klausimą apie tai, kur menininkas norėtų gyventi. Nestebina nei dalies vyresniosios kartos menininkų išsakytas noras gyventi Lietuvoje, nei daugelio prisirišimas prie dabartinės gyvenimo vietos, nei tik neseniai anapus Atlanto įsikūrusių jaunosios kartos atstovų kategoriški pareiškimai, kad geriausia yra gyventi JAV. Neturėtume žiūrėti į tokius pasakymus kaip į savotišką patriotizmo ar ištikimybės testą, tačiau įdomūs ir netikėti klausimai tikrai padėjo išvengti jau pabodusių tradicinių ir vis besikartojančių biografijų tekstų.

Albumu pateikiami 86 skirtingų kartų Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenančių menininkų darbai. Tapybos, grafikos, skulptūros, fotografijos, keramikos, taikomosios dailės, instaliacijų pavyzdžiai pažeria įvairiaspalvę darbų paletę. Profesorius Stasys Goštautas leidinyje talpinamame apžvalginiame straipsnyje „Lietuvių menas tūkstantmečio išvakarėse“ teigia, kad: „Šių dienų Amerikos lietuvių menas tęsia tradicijas, perimtas iš pokario išeivijos, bet tęsia jas savaip, naudodamas kitą principą, kurio pagrindas – laisvės ir atsakomybės, kaip svarbiausių meno elementų, naudojimas.“ Pagirtina, kad albumo sudarytojai suskirstė visus į kvietimą prisidėti prie projekto atsiliepusius menininkus į tris grupes, kurias atspindi leidinio skyrių pavadinimai – „Labas, hello, America!“, „Užaugau Amerikoje“ ir „Su naująja banga“. Taip pristatomi tuoj po karo iš Lietuvos pasitraukę menininkai, jau Amerikoje gimę jaunesnės kartos atstovai ir galiausiai – trečiosios išeivijos bangos Lietuvos dailininkai, pasiekę Ameriką po ne-

priklausomybės atkūrimo. Viena iš albumo sudarytojų, menotyrininkė Vida Mažrimienė leidinyje talpinamame straipsnyje „Dabarties dialogai“ mėgina išžiūrėti sąsajas visų kartų menininkų kūryboje, įsigilindama į naujos bangos atvykėlių gyvenimo ir kūrybos tendencijas, bei teigdama, kad jiems „Amerika davė nevaržomą laisvę mintims, įkvėpimui. Daugumoje darbai gimė tokie, kokių Lietuvoje nebūtų sukūrę.“ Albumas neabejotinai bus įdomus visiems besidomintiems lietuvių išeivijos menu. 86 skirtingų kartų kūrėjų įvairių dailės rūšių darbai atspindi įvairovę, todėl kiekvienam valia daryti savas išvadas apie darbų stilių ir vertę, apie įtakas ir tradicijas. Knygos viršelį puošiantis jau dvidešimt metų Kalifornijoje gyvenančios dailininkės Saulės Piktys angelas, kurio apdaruose aiškiai atpažįstami Vilniaus senamiesčio pa-

Dail. Magdalena Birutė Stankūnė, knygos „Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV: dabarties dialogai“ mecenatė.

statų siluetai, galėtų būti ta garsiai nedeklaruojama, bet retsykiais iš sąmonės gelmių išsiveržianti atmintis, nenutrūkstamais tiltais jungianti visas anapus Atlanto kuriančias lietuvių menininkų kartas.

Lietuvos skaitytojui bus tikrai smalsu rasti albume ir rašytojo Sauliaus Tomo Kondroto, pastaruoju metu atsidėjusio fotografijos menui, nuotrauką ir perskaityti jo žodžius apie gyvenimą saulėje Kalifornijoje ir kūrybą. Į provokuojantį anketos klausimą apie triumfo valandą kūrėjas atsako trumpai – „Dar neatėjo“, palikdamas mums viltį sulaukti jo naujų gal ne tik fotografijos, bet ir rašto darbų. Įdomu, kad į tą patį klausimą daugelis dar jaunų menininkų atsako paminėdami vieną ar kitą darbą ar parodą ir tuo lyg padėdami tašką kūryboje, o gal naiviai tikėdami, kad tokių valandų bus daug. O Čikagoje gyvenantis fotografas Eugenijus Krukovskis triumfo valandą įvardija taip – „Sovietų Sąjungos pabaiga – žvelgiant globaline prasme“. Šie pavyzdžiai parodo, kad albumo skaitytojai gali tikėtis didelio malonumo ne tik žvelgdami į dailės kūrinius, bet ir skaitydami įdomias, daugeliu atvejų netikėtas jų kūrėjų mintis apie gyvenimą ir kūrybą.

Greta visų jau įvardintų vertingo leidinio kūrėjų nevalia nepaminėti dar dviejų vardų. Tai dailininkė Magdalena Birutė Stankūnė, kurios finansinės paramos dėka šis puikus leidinys išvydo dienos šviesą, ir įžymusis lietuvių išeivijos dailininkas Viktoras Petravičius – būtent jo atminimui buvusi mokinė ir skiria knygą. Puiki žinomo Viktoro Petravičiaus darbo simbolišku pavadinimu „Išganinga malonė“ reprodukcija, publikuota albumo pradžioje, besišypsiančios Magdalenos Birutės Stankūnės nuotrauka ir jos žodžiai atsakant į anketos klausimą apie norus – „noriu, kad išeivijos kūrybos menas būtų žinomas Lietuvoje“ – atskleidžia puikiai įgyvendintos idėjos ištakas. □

Kokio Lietuvos ir Vilniaus pasaulinio įvaizdžio mes norim ir kaip jį pasiekti?

Atkelta iš 7 psl.

trą, kuris nurodo į to įvaizdžio kūrėjo atsakomybės klausimą, t. y. kas jį kuria, ir priemonių klausimą, t. y. kaip tą padaryti. Pažvelgsiu į įvaizdžio kūrimą ne kaip į traukos centrą, bet kaip į savo žiūros židinį – *focal point*.

Mano požiūriu, miesto, kaip žiūros židinio, pagrindas būtų savitapatybė. Kaip mes patys į tai žiūrime, nurodo į nacionalistines ortodoksijas, mūsų nuomones, kurios kuriamos žiniasklaidos, o tiksliau – užstalės dainomis, kurias girdime dar vaikystėje, šiandieninėse sueigose ir pan. Tai pagrindas, kuriant traukos centrą, pagrindas, kaip mes į Vilnių žiūrime.

Kalbėsiu iš savo patirties. Vilnius man asocijuodavosi su tuo „Kalba Vilnius“ – tašku, radijo programa, kuri kiekviename name buvo privaloma. Šiandien bandysiu kalbėti „Kalba Klaipėda“, kuri praktiškai niekada nekalbėjo.

Pats žodis „Klaipėda“, jei nesigilinsime į etimologiją, bet pažiūrėsime į žodį ir nubrauksime „p“ ir „ė“, taptų žodžiu „klaida“. Tai būtų Lietuvos įvaizdžio, Vilniaus dominuojančio įvaizdžio paklaida. Tai jeigu mes dabar kuriame savo įvaizdį, jei seksime tomis reikšmėmis, kokie tie klaidinantys Klaipėdos pėdsakai?

Išskyriau tokius dalykus. Skirtingai nuo Vilniaus, Klaipėda yra svetimas miestas. Jis kitas, absoliučiai kitas. Pirmieji istoriniai įrašai apie Klaipėdą – tai teutonų ordino, riterių, karingų jaunuolių pastatyta pilis – Memelburgas. Antra, tai kraštas, visą laiką dominuojamas, valdomas vokiečių. Tai buvo protestantizmo tvirtovė, priešprieša katalikybei, valdančiai mūsų saviįvaizdį, traukos ir tvarkodaros centrui. Tas protestantizmas buvo apginamas, paradoksalu, bet komunistinio, ateistinio materializmo, propagandizmo. Sakytą, kad tai buvo protesto kultūra, kad Mažoji Lietuva buvo daugiau progresyvi nei Didžioji Lietuva. Vėl prisiminkime Linčą. Kas buvo atvykęs į

Klaipėdą? Adolfas Hitleris. Jis kalbėjo Klaipėdos dramos teatro balkone ir dabar Lietuvos neonaciai tapatinasi su tuo.

Lyginant su Vilniumi, Klaipėda buvo svetimųjų atimta, taigi, tai turėtų su Vilniumi ją susieti. Tačiau krašto atgavimas nurodo į pralaimėjimo skausmą, bet tai buvo toks slėptinas dalykas, reikėjo sukurti eufemizmą – tokį kaip sukilimas. Nes iš tikrųjų tai buvo sėkmingas teritorinis lietuvių atliktas užgrobimas. Galų gale, Klaipėdos kraštas buvo paskutinis kraštas, prijungtas Hitlerio be šūvio.

Industrializuotas, modernus uosto pavidalas Klaipėdai buvo suteiktas Maksvos, centro. Miestas buvo kolonizuojamas, į jį siunčiami svetimi, geresnes, atsakingas pareigas uoste užimdavo iš Rusijos atvykę specialistai. Todėl uostamiestis buvo sovietinės imperijos riba, pats paribys ir labai kūniškai apčiuopiamas. Ypač vasarą. Sulauksi tam tikros valandos ir jau negalėsi būti pajūry, nes smėlis turi būti suariamas pasieniečių. Kad kas neperplauktų į Švediją. O kitą dieną poilsiautojai eidavo ir žiūrėdavo, sako, kad gerą dieną, jei įtemptai žiūrėsi, Švediją pamatysi.

Net žemaičiai, ir tie tapatinasi su Telšiais, Klaipėda jiems turi tik etimologinį kontekstą. Tai miestas, kuris buvo „kolonizuotas“ pačių žemaičių, nes visi į Klaipėdą suvažiavo po karo. Ir mano giminė pervažiavo iš kitų Lietuvos vietų. Skirtingai nuo Vilniaus, Klaipėda neturi mitinio šventumo auros, to švento mito įkūrimo. Kas traukia į Klaipėdą? Sakoma, kad atėjo žemaičiai, nusiplovė kojas ir išbėgo arti laukų, jie neišvystė jūrinės valstybės įvaizdžio, neišvystė jūrininkystės.

Kas buvo leidžiama Vilniaus Klaipėdai? Egzotika, šventinė egzotika, Jūros šventė, savotiškas *Mardi Gras*. Labai populiarai, ypač pastaraisiais metais, žmonės suvažiuoja iš visos Lietuvos. Tada tokia šventė leidžia vietiniams pasijusti čiabuviais – *natives*. Mano mama piktinasi: privažiavo, apšla-

pino visus pakampus, į senamiestį neįeisi, kokia čia šventė.

Kada aš pats pasijutau klaipėdiečiu? Tai buvo mano kelionė į Vilnių, kai bandžiau įstoti į universitetą. Iš tarybinių laikų turėjau ilgus plaukus, tai buvo mano protesto ženklas, mama man išpiešė pacifistinį ženklą ant striukės. Ėjau per senamiestį ir iš baro iššoko žaliūakai skustom galvom, pastatė prie sienos, paklausė, iš kur esat? Sakau, iš Klaipėdos. Ai, tai eikit, eikit – atsakė. Tad gatvės smurto akistatoje aš patyriau, kad klaipėdiečiu Lietuvoje būti nėra taip blogai. Jei būčiau iš Kauno, būčiau į lempą gavęs.

Koks mano santykis su Vilniumi? Tai buvo istorinė piligrimystė. Kai pirmą kartą atvažiavome su mama, buvome muziejuje – Katedroje bazilikoje. Aplankėm kapus, Vytauto kapą. Įdomu, kad Vytautas buvo kunigaikštis be viešpatystės, tik kai laikinoji sostinė buvo Kaunas, jam suteikė *dominium*, tik tada Vytautas tapo susietas su Kaunu. Gediminas turi savo kalną ir pilį, Kęstutis – Trakus.) Aplankęs tas vietas, atsimenu, parvažiuodavau ir vykdavo hermeneutiniai atsivėrimai su kiemo vaikais. Aš jiems pasakodavau apie kunigaikščius, Barboras, meilės romanus. Tais laikais reikėjo atkasti tokius dalykus.

Čia jau galima būtų diskusijas pasiūlyti. Esu regionizmo šalininkas. Vilniaus, kaip tapatybinės traukos centro, reprezentacinio centro, gamyboje įžiūriu tarybinių laikų centralizacijos tradicijas, nes tie žmonės, kurie dalyvavo tuose dalykuose, vis dar turi pozicijas šiandien.

Sugįsiu prie Laimono klausimo apie segmentaciją, pridėdamas regionalizmo klausimą. Prie to pridėsiu ir Laimono kalboje, mano nuomone, išsakytą labai svarbų dalyką – kokią reikšmę turi integralumas? Tokiame lauke ir paliksiu šią temą, išskeldamas ir antrąjį Laimono klausimą: o ką daryti?

Parengė **Dalia Cidzikaitė**